

ELS DOTZE DESPRÉS DE JESÚS

Agustí BORRELL

1. Introducció

El grup dels Dotze fou creat per Jesús durant el temps de la seva activitat a Galilea.¹ L'elecció dels Dotze constitueix una acció de tipus profètic amb la qual Jesús vol simbolitzar i començar a fer realitat el pla de Déu per als temps definitius, tal com està insinuat ja en l'Antic Testament. La revelació de Déu ha d'arribar a tota la humanitat, però ha d'iniciar-se per Israel, el poble de les dotze tribus. Els Dotze, a imitació dels dotze fills de Jacob, són el símbol i l'inici del poble d'Israel reunificat i restaurat, a partir del qual s'ha d'estendre l'anunci universal del Regne de Déu. Jesús mateix, durant el temps de la seva activitat a Galilea, els envia en alguna ocasió a predicar el Regne, sempre dins els límits del poble d'Israel.

Si els Dotze eren una institució procedent de Jesús mateix i si tenien un significat simbòlic tan important i una funció tan representativa en els orígens, crida l'atenció que semblin tenir molt poc relleu en els primers temps del cristianisme i que desapareguin tan ràpidament. Els evangelis situen la seva activitat en el temps pre-pasqual, Pau s'hi refereix tan sols en una ocasió com a testimoni de Jesús ressuscitat, i Lluc és l'únic que en els Fets dels Apòstols els atorga un paper significatiu en la formació de la comunitat cristiana de Jerusalem, si bé la seva presència es limita als primers episodis i d'altra banda presenta una certa ambigüitat.

1. La història i el sentit del grup dels Dotze durant el temps de la vida de Jesús han estat analitzats en l'article «Jesus and the Twelve», en Artur MALINA (ed.), *On His Way. Studies in Honour of Professor Klemens Stock, S.J. on the Occasion of his 70-th Birthday*, Katowice 2004, pp. 257-268. Allí es poden trobar els arguments que justifiquen les afirmacions d'aquesta introducció. La recerca exposada en ambdós articles va ser presentada inicialment en les XLI Jornades de Biblistes de l'Associació Bíblica de Catalunya, dedicades a «El Poble de Déu» (Solsona 2-4 gener 2003).

L'explicació habitual d'aquest fet és que el rebuig d'Israel a l'anunci cristià va provocar que el grup dels Dotze perdés aviat el seu sentit, i els cristians van tenir dificultats a donar-li una nova funció.² En les pàgines següents intentarem reconstruir l'itinerari del grup i del seu record en els primers anys del cristianisme, a partir d'algunes observacions sobre els diversos textos del Nou Testament que s'hi refereixen.

2. *Les cartes paulines*

Els escrits més antics del Nou Testament, les cartes de Pau, contenen un sol esment explícit dels Dotze. En el capítol de la primera carta als Corintis que l'apòstol dedica a exposar la seva comprensió de la resurrecció dels morts, par-teix de la fe cristiana en la resurrecció de Crist, i apel·la al testimoniatge d'aquells a qui Jesucrist mateix es va aparèixer un cop ressuscitat. Els primers que cita són precisament (Pere i) els Dotze: «s'aparegué a Cefes, i després als Dotze» (1Co 15,5).

Aquesta referència paulina és important perquè constitueix el testimoni més antic de la historicitat del grup.³ A mitjans dels anys 50, Pau al·ludeix als Dotze com una institució existent en el moment immediatament posterior a la mort de Jesús i, de fet, en pressuposa un origen més antic. El text confirma igualment l'antiguitat de la tradició que els presenta com a testimonis de la resurrecció, una de les seves característiques destacades segons els evangelis i els Fets dels Apòstols. També es dedueix d'aquesta informació que «els Dotze» constituïa una expressió estereotipada per a designar el grup com a tal, independentment de la seva composició o de la seva completesa: en el moment al qual es refereix Pau, el de l'aparició de Jesús ressuscitat, el grup tenia segurament onze i no dotze components, després de la defecció de Judes.⁴

Tanmateix, el fet que sigui l'única vegada que es parla dels Dotze en tot el corpus paulí fa sospitar que el grup com a tal no va tenir una funció rellevant en la història del cristianisme dels primers decennis. Pau no els esmenta ni tan

2. Cf. T. HOLTZ, δώδεκα, *DENT* I, cols. 997-1103: «Pronto la tradición no supo ya qué hacer con la institución de οἱ δώδεκα. Ahora bien, como la tradición conservó el conocimiento acerca de esa institución, la llenó de nuevo contenido, a saber, con la idea del apostolado» (col. 1103).

3. Cal remarcar especialment que la tradició recollida per Pau es refereix als Dotze com a grup; cf. J. GIBLET, «Les Douze: Histoire et théologie», en *Aux origines de l'Église* (RechBibl 7), Bruges: Desclée 1964, pp. 51-64: «Car c'est un groupe reconnu comme tel et non une somme d'individus» (p. 57).

4. Cf. John P. MEIER, *A Marginal Jew. III: Companions and Competitors*, New York: Doubleday 2001: «So fixed was the name and function of the Twelve that, even when Judas Iscariot betrayed Jesus and thus fell away from the group, the early church still spoke of the risen Jesus' appearance to the Twelve» (pp. 248-249).

sols quan explica la seva primera visita a Jerusalem, mentre que parla, en canvi, dels «apòstols»: «Més tard, al cap de tres anys, vaig pujar a Jerusalem per conèixer Cefes, i vaig passar quinze dies amb ell. Dels altres apòstols no en vaig veure cap, fora de Jaume, el germà del Senyor» (Ga 1,18-19). Pau situa Cefes/Pere entre «els apòstols», i cal suposar que «els altres apòstols» inclouen també els qui formaven o havien format part del grup dels Dotze. S'entreveu ja aquí la vinculació dels Dotze amb els apòstols, un grup molt més ampli i fluctuant que el dels Dotze.

Al mateix temps, Pau també inclou probablement entre els apòstols persones que no pertanyien al grup dels Dotze. De moment, val la pena de recordar que Pau es considera a si mateix apòstol (cf., p. ex., 1Co 1,1; 4,9; 2Co 1,1; Ga 1,17; 1Te 2,7), i fins i tot defensa amb vehemència aquest títol (1Co 9,1-2; 2Co 12,11-12; Ga 1,1). L'argument principal per a reivindicar la seva condició d'apòstol és que ha tingut un encontre personal amb el Crist ressuscitat (1Co 9,1; 15,8-10): tal com es desprèn dels textos lucans, una característica essencial dels apòstols era precisament la de ser testimonis del Ressuscitat. També cal notar que Pau es presenta com a «apòstol dels pagans» (Rm 11,13; cf. Ga 1,16-17); precisament en aquest punt contraposa la seva dedicació apostòlica a la de Pere: «Déu m'havia confiat l'evangelització dels incircumcisos, igual com havia confiat a Pere la dels circumcisos» (Ga 2,7).

Pau, doncs, uns vint-i-cinc anys després de l'inici del cristianisme, sap que ha existit el grup dels Dotze, i que alguns dels seus membres continuen vivint, si bé parla d'ells com a apòstols, encarregats d'anunciar l'evangeli al poble d'Israel.

3. *L'Evangeli de Marc*

Tot sembla indicar que en l'època de redacció dels evangelis el grup dels Dotze ja no tenia cap funció especial. En realitat, feia temps que el grup havia deixat d'existir com a tal, si bé és possible que alguns dels qui n'havien format part continuessin encara la seva activitat en quant apòstols. Si és així, cal preguntar-se per quina raó els Dotze apareixen amb relativa freqüència en els evangelis. La resposta no resulta difícil: els Dotze eren una institució històrica del temps de Jesús, que havia estat integrada en el record dels cristians i formava part dels elements transmesos per la predicació i la catequesi dels inicis.⁵ Com en tants altres aspectes referits a la vida i l'ensenyament de Jesús, els evangelistes barregen amb habilitat el rerefons històric i la interpretació creient i actualitzadora; és a dir, intenten expressar el sentit que tenen per als cristians del seu temps els esdeveniments del temps de Jesús.

5. MEIER, *A Marginal Jew. III*, 147: «... the Twelve are prominent in the story of Jesus because that is where they played a significant role».

En aquesta línia, l'Evangeli de Marc presenta els Dotze com un grup especial dins l'ampli col·lectiu de deixebles de Jesús.⁶ Es pot dir que segons Marc existeixen diversos nivells entre els seguidors de Jesús, dins els quals es poden observar una mena de cercles concèntrics: el més exterior inclou tots els qui d'una manera o altra segueixen Jesús; el següent el formen els Dotze, que són el grup més caracteritzat; a continuació hi ha un nucli de tres deixebles, format per Pere, Jaume i Joan, i finalment se singularitza Pere, que sovint és el representant i el portaveu dels altres (ja siguin els Tres, els Dotze, o bé tots els deixebles).

El text que defineix de forma més sintètica i expressiva la identitat i la missió dels Dotze segons l'Evangeli de Marc es troba en el relat de la seva elecció per part de Jesús: «En designà dotze, als quals donà el nom d'apòstols, perquè estiguessin amb ell i per enviar-los a predicar» (Mc 3,14). Aquí es defineixen dues de les característiques fonamentals que la tradició cristiana primitiva atribuïa als Dotze: la vinculació històrica amb Jesús i l'activitat missionera. La primera assegura la seva condició de testimonis i la seva continuïtat directa amb Jesús, i la segona mostra que no tenen simplement una funció simbòlica, sinó que reben una missió concreta d'anunci i testimoniatge.

Com és sabut, l'Evangeli de Marc ofereix un tractament complex de la figura dels deixebles, dels quals destaca la incomprensió davant Jesús i el fracàs en relació a la passió i la mort. Es tracta d'un tema àmpliament estudiat, que afecta tan sols indirectament la qüestió del grup dels Dotze com a tal. Podem pensar fàcilment que els membres concrets dels Dotze, com testimonia Marc mateix (Mc 3,13-14), havien estat escollits d'entre el nombre més ampli de seguidors de Jesús, i que aquesta elecció no els havia fet perdre la seva condició de deixebles. Marc, que està més interessat en la qüestió del seguiment de Jesús que no pas en la funció històrica del grup dels Dotze en relació a Israel, els presta atenció com a deixebles, aprofitant que entre els Dotze hi havia alguns dels seguidors de Jesús dels quals s'havia conservat un record més perdurable.⁷

Marc subratlla també l'aspecte més sorprenent de la història dels Dotze: la pertinença a aquest grup de Judes Iscariot, el qui va lliurar Jesús a les autoritats perquè el condemnessin. Cada vegada que es refereix a aquest fet, Marc constata explícitament que Judes és un dels Dotze (cf. Mc 3,19; 14,10.17-21.43).

Cal retenir igualment de les dades de Marc sobre els Dotze el seu enviament missioner per part de Jesús (Mc 6,7-13). Les instruccions que reben mostren la

6. L'estudi clàssic sobre els Dotze en l'evangeli de Marc continua essent el de Klemens STOCK, *Boten aus dem Mit-Ihm-Sein. Das Verhältnis zwischen Jesus und den Zwölf nach Markus* (Analecta Biblica 70), Roma: Biblical Institute Press 1975.

7. Cf. Giovanni LEONARDI, «"I Dodici" e "gli apostoli" nei vangeli sinottici e Atti. Problemi e prospettive», *Studia Patavina* 42 (1995) 163-195. L'autor observa que Marc es refereix sempre al grup amb l'article, «els Dotze», amb l'única excepció de 3,14, i conclou que era «un termine tecnico fissato nella tradizione» (p. 169).

seva continuïtat amb Jesús, el qual els dóna poders semblants als que ell tenia i els encomana una missió directament vinculada amb l'activitat que ell estava realitzant. Resulta també significatiu que quan Marc parla del retorn dels Dotze els anomeni «οἱ ἀπόστολοι» (6,30),⁸ un terme que no té per a l'evangelista un sentit tècnic, però que prepara l'ús que en farà posteriorment Lluc. D'altra banda, no cal menystenir les implicacions de la situació concreta en què es troba aquest episodi en el relat de Marc: immediatament després del rebuig sofert per Jesús al seu poble i de la constatació de la seva sorpresa per la incredulitat de la gent (6,1-6).⁹ Aparentment, Marc sap que Jesús havia enviat els Dotze tan sols a les poblacions d'Israel, si bé el text no ho explicita, segurament per deixar la porta oberta a la missió universal que en temps de l'evangelista ja s'està duent a terme i que els cristians consideren fonamentada en la voluntat de Jesús.

4. *L'Evangelí de Mateu*

També Mateu, que segons la hipòtesi més acceptada coneix l'obra de Marc i escriu uns quants anys més tard que ell, recull la tradició sobre els Dotze i l'adapta a la seva pròpia visió històrica i teològica, especialment pel que fa a la relació entre Israel i els altres pobles a partir de Jesús.

Mateu no explica la constitució del grup (cf. Mc 3,13-19; Lc 6,12-16). Tan sols recull els noms dels Dotze (Mt 10,2-4) com a introducció al discurs missioner de Jesús (10,5-42). La primera vegada que es refereix a ells, els anomena «els dotze deixebles» (10,1), la qual cosa ja suggereix que per a Mateu la primera característica dels Dotze és el discipulat. Si per a Marc els Dotze eren els més representatius dels deixebles, Mateu pràcticament identifica els dos col·lectius. Potser per aquest motiu no narra una constitució específica del grup, sinó que li resulten suficients els relats de la crida al seguiment adreçada a alguns dels qui formaran part dels Dotze (4,18-22; 9,9).

D'altra banda, el discurs missioner subratlla la relació directa i exclusiva dels Dotze amb Israel. Així ho fa pensar la indicació que reben des de l'inici: «No us encamineu a terra de pagans ni entreu en cap població samaritana. Aneu més aviat a les ovelles perdudes d'Israel» (Mt 10,5-6). De fet, la introducció narrativa al discurs ja orientava en aquesta direcció: Jesús, en plena activitat envers el poble d'Israel, «recorria totes les viles i pobles, ensenyant a les sinagogues»; quan veu les multituds «malmenades i abatudes, com ovelles sense pastor», demana als deixebles que preguin al Pare que envii més sega-

8. En Mc 3,14, alguns manuscrits recullen també la frase οὗς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, però no és segur que sigui original; segons Joseph A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-IX* (Anchor Bible 28), Garden City, N. Y.: Doubleday 1981, 254, som davant una «scribal harmonization».

9. Cf. LEONARDI, «“I Dodici” e “gli apostoli”», 175.

dors als sembrats (9,35-38) i tot seguit crida «els seus dotze deixebles» (10,1) i els envia al poble d'Israel.¹⁰

El relat de l'enviament missioner és l'única ocasió en què Mateu els anomena «els dotze apòstols» (Mt 10,2), una expressió que en tot el Nou Testament reapareixerà tan sols en el llibre de l'Apocalipsi (Ap 21,14; cf. Ac 1,26). El context mateuà convida a no insistir en el sentit tècnic del terme *apòstols* aplicat als Dotze, més encara sabent que és l'única vegada que Mateu usa aquesta paraula en tot l'evangeli, i precisament en el moment en què explica que Jesús els va enviar (ἀπέστειλεν) a Israel (Mt 10,5). Immediatament després del discurs missioner, són designats novament com «els seus dotze deixebles» (11,1), una expressió, aquesta sí, característicament mateana.

Per a Mateu, doncs, els Dotze són els deixebles, els seguidors de Jesús, i tenen una relació directa amb Israel. Es pot dir que representen l'Israel ideal, el model del que Jesús vol fer amb el seu poble. Precisament el gran escàndol per a Mateu és el rebuig que Jesús experimenta per part del seu poble. Sens dubte, Mateu accentua la confrontació entre Jesús i Israel per la situació històrica que viu la seva pròpia comunitat, després de l'any 70. El tancament tan fort dels seus contemporanis i compatriotes a l'anunci evangèlic, unit amb el creixement ja consolidat de les comunitats d'origen pagà, provoquen que Mateu pensi en una substitució: altres pobles ocupen ara el lloc que era reservat a Israel en el Regne de Déu. Així ho indiquen alguns textos significatius, entre els quals destaca Mt 21,43.

En aquest sentit s'ha de llegir la conclusió de l'Evangeli, que relata l'aparició de Jesús ressuscitat als seus deixebles (Mt 28,16-20) i que té una relació directa amb el tema dels Dotze. El grup és presentat ara com «els onze deixebles» (28,16), una xifra que no té cap significat propi si no és precisament el d'indicar que el grup dels Dotze ha quedat desfet per la desaparició de Judes i ara ja no conserva el seu significat simbòlic en relació a Israel. A més, la missió que reben del Ressuscitat és la d'adreçar-se a «tots els pobles» (28,19). Quin sentit té en aquest context l'expressió πάντα τὰ ἔθνη? I sobretot, inclou també Israel? La resposta no és fàcil. L'escena presenta un paral·lelisme evident amb l'enviament missioner dels Dotze (cf. 10,5-6); allí Jesús parla de ἔθνη, en contraposició directa amb Israel, i la comparació entre els dos textos porta U. Luz a concloure que el terme ha de tenir el mateix sentit en tots dos casos i que, per tant, en Mt 28,19 la missió a les nacions substitueix la missió a Israel.¹¹ Aquesta és la inter-

10. Ulrich Luz, *El evangelio según san Mateo. Mt 8-17*, Vol. II, Salamanca: Sígueme 2001 [= *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 8-17)*, Neukirchen-Vluyn 1990], p.123: «La respuesta de Jesús a los males de Israel consiste en reunir a los doce discípulos [...] Mateo sabe que los Doce discípulos se corresponden con las doce tribus de Israel (19,28).»

11. Luz, *Mt 8-17*, 135: «la referencia expresa de 28,19 a 10,5s invita a interpretar *ethnê* de igual modo en ambos pasajes. Pero en nuestro pasaje está claro que *ethnê* designa a los paganos en contraposición a Israel, y no a las naciones con inclusión de Israel.»

pretació més probable, si bé no cal oblidar els textos on πάντα τὰ ἔθνη sembla incloure també Israel (cf. 24,14; 25,32). Mateu situa la missió universal en el temps postpasqual, i la presenta com a voluntat explícita del Ressuscitat.

L'Evangeli de Mateu constitueix una confirmació de la relació directa entre els Dotze i Israel. L'evangelista accentua els trets conflictius d'aquesta relació, que tenien les seves arrels en el temps de Jesús però que s'havien agreujat en els anys posteriors.

5. *L'obra lucana*

a) *Els Dotze i els apòstols*

En un projecte segurament contemporani del de Mateu, Lluc redacta la seva doble obra, formada per l'Evangeli i els Fets dels Apòstols, que ofereix dades noves i interessants sobre els Dotze, especialment en la segona part.

Se sol afirmar que Lluc ha estat el principal responsable de la identificació entre «els Dotze» i «els apòstols».¹² Molts autors suposen que la institució dels apòstols no prové de Jesús mateix, sinó dels primers temps del cristianisme.¹³ Amb molta probabilitat, l'enviament dels Dotze per part de Jesús, testimoniats pels evangelis sinòptics, té un fonament històric.¹⁴ Fins i tot és possible que ell els anomenés apòstols, encara que no en el sentit tècnic que tindrà després el terme, quan sigui associat als testimonis de la resurrecció, ni tampoc com un títol propi reservat a ells sols.¹⁵ Lluc assegura que Jesús va donar als Dotze el nom d'apòstols (Lc 6,13), si bé aquesta atribució és considerada generalment la projecció al temps de Jesús d'una situació posterior.¹⁶ A partir d'aquest moment, es refereix en diverses ocasions als Dotze anomenant-los «els apòstols», tant en l'Evangeli (Lc 9,10; 17,5; 22,14; 24,10) com en els Fets dels Apòstols (Ac 1,2; 2,42.43; 4,33.35.36.37; 5,2.12.18.29.40; 6,6; 8,1.18; 9,27; 11,1; 15,2.4.6.22.23; 16,4; cf. 1,26; 2,37; 8,14).

Resulta evident, doncs, que Lluc considera els Dotze com a apòstols. Tanmateix, no hi ha una equivalència total entre aquestes dues entitats, malgrat

12. Així ho pensa FITZMYER, *Luke I-IX*, 254: «It seems obvious that Luke has identified the Twelve with the apostles, or at least represents a mode of thinking in the Christian community, in which they have already been so identified.»

13. Cf. FITZMYER, *Luke I-IX*, 618; Juan Antonio ESTRADA, *Para comprender cómo surgió la Iglesia*, Estella: Verbo Divino 1999, p. 162.

14. Cf. LEONARDI, «"I Dodici" e "gli apostoli"», 181.

15. Així ho pensa Jacques DUPONT, «Le nom d'apôtres a-t-il été donné aux Douze par Jésus?», en *Études sur les évangiles synoptiques II*, Leuven: University Press 1985, pp. 976-1018 [= *L'Orient syrien* 1 (1956) 267-290, 425-444].

16. «Luke has retroprojected here a post-resurrectional title, restricting it to the Twelve» (FITZMYER, *Luke I-IX*, 618).

que alguns autors ho asseguruen.¹⁷ N'hi ha prou de constatar que també Bernabé i Pau són anomenats apòstols per Lluc (Ac 14,4.14), i no és lògic pensar que el terme tingui en aquest cas un sentit diferent. D'altra banda, si bé Lluc fa servir sovint l'apel·latiu «els apòstols» per a referir-se als Dotze, no usa mai l'expressió «els dotze apòstols» (present en Mt 10,2 i Ap 21,14); Lluc tan sols parla en una ocasió dels «onze apòstols» (Ac 1,26).

b) *Enviats a Israel*

La quasi-identificació establerta per Lluc entre els Dotze i els apòstols podria suggerir una dedicació dels Dotze a la missió universal. Tanmateix, la qüestió no és tan evident. En l'Evangeli, quan Lluc relata l'enviament missioner (pre-pasqual) dels Dotze per part de Jesús (Lc 9,1-6.10), malgrat el caire ambigu del text sobre l'àmbit de la seva predicació, res no fa pensar que surtin del territori d'Israel ni que s'adrecin als pagans (el mateix passa amb Jesús al llarg de tot l'Evangeli).¹⁸ L'episodi típicament lucà de la missió dels setanta o setanta-dos (10,1-22), deixant de banda que probablement es tracta d'una reelaboració lucana sense gaire fonament històric en el temps de Jesús,¹⁹ suggereix que hi ha un altre grup dedicat a la missió universal, mentre que els Dotze es limiten a Israel.²⁰

Pel que fa als Fets dels Apòstols, les referències als «apòstols» són molt nombroses des de les primeres pàgines i fins a Ac 16,4, la darrera ocasió en què apareix el terme (un total de vint-i-vuit vegades, totes aplicades als Dotze, llevat de 14,4.14, on designa Bernabé i Pau). En tots aquests casos, els apòstols apareixen vinculats directament amb la missió als jueus o bé, un cop formada,

17. Per exemple, A.S. GEYSER, «Some Salient New Testament Passages on the Restoration of the Twelve Tribes of Israel», en J. LAMBRECHT (ed.), *L'Apocalypse johannique et l'Apocalyp-tique dans le Nouveau Testament* (BETL 53), Leuven: University Press 1980, pp. 305-310, afirma erròniament: «[Lluc] never calls Paul an "apostle"» (p. 307); per la seva banda, Casiano FLORISTÁN, «Jesús, el Reino y la Iglesia», en J.J. TAMAYO ACOSTA (dir.), *10 palabras sobre Jesús de Nazaret*, Estella: Verbo Divino 1999, p. 275, assegura que, segons Lluc, només els Dotze són apòstols, perquè són testimonis del ressuscitat i l'han acompanyat durant la seva vida terrenal. El mateix J.A. Fitzmyer, tot i al·ludir a Ac 14,4.14, afirma que «in restricting the apostles to the Twelve, he combines their roles and increases their authority» (*Luke I-IX*, 255). Cf. Augusto BARBI, «I Dodici e i discepoli negli Atti», *Dizionario di Spiritualità biblico-patristica* 4 (1993) 134-160, que també afirma: «È tipica della prospettiva lucana l'identificazione del gruppo dei Dodici con gli apostoli» (p. 135), i cita altres autors que comparteixen aquesta opinió.

18. Com és sabut, Lluc presenta l'activitat de Jesús limitada al territori i al poble d'Israel; com resumeix J.A. Fitzmyer, «by and large, there is no extension of salvation to Gentiles in the Period of Jesus» (*Luke I-IX*, 189).

19. Cf. Joseph A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke X-XXIV* (Anchor Bible 28A), Garden City, N. Y.: Doubleday 1985, pp. 843-844.

20. Cf. Josep RIUS-CAMPS, «Els Dotze i els Setanta», *ButABCSup* 3 (1983) 32-48.

amb la comunitat judeocristiana de Jerusalem. Alguns textos resulten especialment significatius: en ocasió de la mort d'Esteve, Lluc parla de la persecució contra l'església de Jerusalem i de la dispersió per Judea i Samaria, que, paradoxalment, afecta «tots, fora dels apòstols» (8,1); poc després, quan Felip, un dels Set, ha portat l'anunci cristià als samaritans, Lluc remarca que els apòstols continuen a Jerusalem i que no han estat ells qui han pres la iniciativa de sortir de l'àmbit estricte del judaisme: «Quan els apòstols que eren a Jerusalem van saber que Samaria havia acollit la paraula de Déu, els enviaren Pere i Joan» (8,14); una cosa semblant es podria dir de la reacció dels apòstols després de l'episodi de Corneli (11,1): si bé en aquest cas Pere hi havia intervingut directament, Lluc continua parlant genèricament de la reacció dels apòstols.

D'altra banda, com ja ha estat remarcat, la primera vegada que es parla explícitament d'apòstols en relació als pagans, no es tracta del grup dels Dotze, ni de cap dels seus membres, sinó de Bernabé i Pau (Ac 14,4.14); i no cal dir que en el darrer episodi on intervenen els apòstols, l'assemblea de Jerusalem (Ac 15), aquests apareixen exclusivament com a representants de la comunitat judeocristiana de la capital.

És cert que hi ha un parell d'ocasions en què el grup sembla vinculat a la missió universal, al final de l'Evangeli i a l'inici dels Fets dels Apòstols. En tots dos casos Jesús Ressuscitat se'ls apareix i els parla de la destinació universal de la predicació cristiana. Tanmateix, una observació acurada dels textos porta també a posar en dubte que hi hagi una relació directa entre el grup dels Dotze i la missió als pagans:

En el primer cas (Lc 24,46-47), Jesús els fa veure que el Messies havia de patir i de ressuscitar, i afegeix que «cal predicar en nom d'ell a tots els pobles (εἰς πάντα τὰ ἔθνη) la conversió i el perdó dels pecats, començant per Jerusalem». Però, en primer lloc, l'auditori al qual s'apareix el Ressuscitat ha estat presentat com «els Onze i els qui eren amb ells» (24,33); per tant, ni es tracta explícitament dels Dotze (o dels «apòstols»), ni són ells els únics destinataris de les paraules de Jesús. D'altra banda, cal notar que, si bé Jesús insisteix en la necessitat de la missió universal com un fet testimoniats ja en l'Escriptura (γέγραπται), no es diu pas que els qui estan escoltant Jesús hagin de ser-ne els responsables, almenys els únics.

L'altre text es troba al començament dels Fets dels Apòstols. En els fragments inicials del llibre, on s'estableix un lligam directe amb el final de l'Evangeli,²¹ Jesús

21. Una panoràmica dels paral·lelismes entre el final de l'Evangeli i l'inici dels Fets es pot trobar en l'obra de Josep RIUS-CAMPS – Jenny READ-HEIMERDINGER, *The Message of Acts in Codex Bezae. A Comparison with the Alexandrian Tradition*. Vol. I: *Acts 1.1-5.42: Jerusalem* (JSNT SS 257), London – New York: T&T Clark International 2004, pp. 46-47. Els autors ofereixen en aquest interessant i original estudi un comentari detallat del text dels Fets dels Apòstols segons el Còdex Bezae, que constitueix una reelaboració de l'obra que Rius-Camps havia publicat anteriorment: Josep RIUS-CAMPS, *Comentari als Fets dels Apòstols*, 4 vols., Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Herder, 1991-2000.

s'adreça, ara sí, «als apòstols» (Ac 1,2), i els exposa el programa d'expansió progressiva de l'anunci cristià: «rebreu una força que us farà testimonis meus a Jerusalem, a tot Judea, a Samaria i fins a l'extrem de la terra» (1,8). En aquest cas resulta evident que «els apòstols» són associats per Jesús a les diverses etapes de la missió, des de l'inici entre els jueus fins a l'universalisme sense límits. Tanmateix, no cal perdre de vista que, com ja hem observat, en la pràctica els Dotze duren a terme personalment la primera etapa (Jerusalem-Judea), seran tan sols els qui donin la seva aprovació *a posteriori* a la segona (Samaria), i no tindran cap paper explícit en la tercera («fins a l'extrem de la terra»), on uns altres «apòstols» protagonitzaran l'acció evangelitzadora.

En tots dos casos el grup dels Dotze no està complet, i resulta significatiu que Jesús no mostra cap interès a reconstruir-lo, cosa que sí farà Pere abans de la Pentecosta.²² Així, doncs, Lluc no estableix una relació directa entre els Dotze com a grup i la missió universal. Fins i tot acceptant que alguns membres dels Dotze, en quant apòstols, acabessin participant en l'anunci cristià als pagans, Lluc no entén que aquesta sigui la funció del grup dels Dotze, que té com a destinataris del seu testimoniatge els membres del poble d'Israel.²³

c) L'elecció de Maties

A part de les aparicions de Jesús, l'episodi més antic del període postpasqual que el Nou Testament relaciona amb els Dotze és l'elecció d'un substitut per a ocupar el lloc de Judes i reconstruir així la integritat del grup. Lluc explica aquesta elecció unint-la a la tradició sobre la mort de Judes (Ac 1,15-26).²⁴ La historicitat de l'elecció de Maties resulta problemàtica, i no sempre els autors arriben a una conclusió definida.²⁵ Tanmateix, el relat lucà resulta il·lustratiu de la memòria dels Dotze que havia quedat en la tradició cristiana, i és

22. El comentari de RIUS-CAMPS – READ-HEIMERDINGER, *The Message of Acts*, remarca com d'aquesta manera Pere s'aparta de la voluntat de Jesús, explícitament comunicada poc abans per ell mateix als apòstols (cf. p. 107).

23. Joachim GNILKA, *Pedro y Roma. La figura de Pedro en los dos primeros siglos de la Iglesia*, Barcelona: Herder 2003 [= *Petrus und Rom. Das Petrusbild in den ersten zwei Jahrhunderten*, Freiburg: Herder 2002], p. 75: «... cuando Pedro emprende sus viajes misioneros, dirige su palabra exclusivamente a judíos»; com remarca Gnilka, el relat de la conversió de Corneli és de fet la història del canvi de mentalitat de Pere respecte a la missió universal.

24. Per a un estudi històric-crític de la perícopa, cf. Alfons WEISER, «Die Nachwahl des Mattias (Apg 1, 15-26). Zur Rezeption und Deutung urchristlicher Geschichte durch Lukas», en G. DAUTZENBERG et al. (ed), *Zur Geschichte des Urchristentums* (QD 87), Freiburg i. B.: Herder 1979, pp. 438-452.

25. Joseph A. FITZMYER, *The Acts of the Apostles* (Anchor Bible 31), Garden City, N. Y.: Doubleday 1998, p. 218, no passa d'afirmar que ell creu que Lluc recull una tradició antiga sobre l'elecció de Maties (que combina amb una altra sobre la mort de Judes).

ahora coherent amb el sentit que segons la recerca històrica moderna tenia el grup en el pensament i en la praxi de Jesús.

En un discurs ple de referències a l'Antic Testament, Pere presenta l'elecció com una necessitat (δεῖ), com si per alguna raó el grup dels Dotze hagués de mantenir en aquell moment la seva integritat i la seva visibilitat. La proposta de Pere és reforçada amb una citació bíblica (Sl 109,8), la qual cosa suggereix l'apel·lació a la voluntat de Déu, que és confirmada tot seguit pel procediment emprat en l'elecció: no hi ha una votació entre els dos candidats, sinó que, després de pregar (Ac 1,24-25), l'elecció es fa a sorts, sens dubte per indicar que és Déu mateix qui tria Maties per a «ser agregat als onze apòstols» (1,26).²⁶ Un detall important és que el nou escollit ha de ser «testimoni de la resurrecció» (1,22). Aquesta apareix com la característica essencial i la missió principal dels apòstols segons Lluc (Ac 2,32; 3,15; 5,30-32; 10,39-41; 13,30-31; cf. Lc 24,46-48). En el cas dels Dotze, a més, existia la consciència que els membres del grup havien de ser deixebles del temps de Jesús (Ac 1,21-22).²⁷

Quin és el motiu pel qual els Dotze han de continuar existint, i només en aquell moment? L'explicació més plausible ve del context posterior. Lluc situa immediatament després de la reconstitució dels Dotze l'episodi de la Pentecosta. Allí, un cop s'ha produït la vinguda de l'Esperit Sant sobre els presents, té lloc el primer discurs querigmàtic cristià. Lluc escenifica una predicació per part dels Dotze adreçada als jueus: «Aleshores Pere es posà dret amb els Onze i alçant la veu digué: "Jueus i tots els qui residiu a Jerusalem..."» (Ac 2,14). D'aquesta manera es comença a complir el programa delineat per Jesús mateix (cf. 1,8). Els Dotze adrecen el seu anunci sobre Jesús ressuscitat a un auditori jueu: es manté, doncs, la funció de testimonis davant el poble d'Israel que Jesús havia atorgat als Dotze des de l'inici. Si cal que el grup dels Dotze sigui complet i visible és perquè el testimoniatge cristià ha de començar pel poble d'Israel, i això és el que succeeix efectivament el dia de Pentecosta.²⁸

L'elecció de Maties confirma també que el grup dels Dotze era vist com una institució de caire simbòlic, on resultava més important la seva qualitat de representants del poble d'Israel que la identitat concreta dels seus membres. Això explica igualment que es pogués pensar en una substitució després de la

26. Cf. FITZMYER, *Acts*, 220: «the implication is clear: God has selected Matthias as the replacement of Judas among the Twelve.»; cf. també Ernst HAENCHEN, *The Acts of the Apostles. A Commentary*, Philadelphia: The Westminster Press 1971, 162: «in this election the human factor is excluded.» Ben diferent és la interpretació de RIUS-CAMPS – READ-HEIMERDINGER, *The Message of Acts*, 133-134, segons els quals l'expressió usada en el text grec, sobretot tal com està formulada en el Còdex Bezae, indica una participació activa dels deixebles en l'elecció.

27. BARBI, «I Dodici e i discepoli negli Atti», 138-143, insisteix especialment en la condició de testimonis com a característica fonamental dels Dotze.

28. Així ho remarca encertadament Fitzmyer: «The Twelve are reconstituted so that they can confront Israel assembled in Jerusalem on the first great feast day following Passover, the feast of Assembly or (in Greek) Pentecost» (*Acts*, 221).

mort de Judes. Hauria resultat més difícil si la llista dels Dotze hagués estat sentida com una realitat inamovible fixada per Jesús des del principi i directament lligada a persones concretes, escollides d'una vegada per sempre.²⁹

Així, doncs, les circumstàncies concretes de l'elecció de Maties, i fins i tot el fet mateix, poden haver estat elaborades per Lluc, però és molt probable que al darrere hi hagi un record històric.³⁰ Després de l'experiència pasqual, el grup dels Dotze hauria volgut reprendre la missió per a la qual havia estat creat per Jesús, és a dir la de ser testimonis d'ell davant el poble d'Israel. Per això intenten mantenir viu i actiu el grup com a tal. Òbviament, ara situen en el centre del seu anunci apostòlic la fe en la resurrecció de Jesús, i això és el que proclamen als seus compatriotes.

d) *Els Dotze després de la Pentecosta*

En la resta de l'obra lucana, els membres dels Dotze són observats tan sols com a apòstols. L'única vegada que Lluc esmenta explícitament els Dotze com a grup també resulta significativa. Es tracta del conflicte que es planteja a Jerusalem entre els deixebles de llengua hebrea i els de llengua grega (Ac 6,1-6). Allí els Dotze, actuant i parlant encara com a grup, proposen l'elecció dels Set al servei dels creients de llengua grega. Cal recordar que els Set seran els qui iniciïn l'extensió de l'anunci cristià als no jueus (cf. 8,4-8). Els Dotze desapareixen d'escena com a grup precisament quan l'evangeli comença a sortir de l'àmbit estricte d'Israel. A partir d'aquest moment, Lluc parla en diverses ocasions del grup, però sempre es refereix a ells com a apòstols. Es confirma així un cop més la vinculació directa del grup dels Dotze amb el poble d'Israel.

Si admetem com a bàsicament fidel a la història el fil general del relat lucà, podem deduir que el rebuig de les autoritats jueves envers les primeres comunitats cristianes és el que accelera (o provoca?) l'arribada de l'anunci cristià als pagans. Aquesta obertura universalista no és iniciada pels Dotze, que tenen dificultats a superar els límits del poble d'Israel. Però l'expansió és una evidència, com també ho és cada vegada més que Israel no acull massivament la fe en Jesús. Aquesta situació afecta directament els Dotze, i quan, cap a l'any 42 dC, es produeix la mort de Jaume (Ac 12,2), no hi ha cap intent de mantenir vigent i actiu el grup. S'ha complert ja la primera etapa de l'expansió del

29. Resulta suggestiva i sorprenent l'anàlisi que RIUS-CAMPS – READ-HEIMERDINGER, *The Message of Acts*, 107-139, fan de l'elecció de Maties segons el Còdex Bezae. La iniciativa és dels apòstols, en contra de la voluntat de Jesús, i respon, entre altres raons, al temor que els germans de Jesús aprofitessin la seva relació de parentiu amb el Messies per afirmar la seva superioritat sobre els Onze (cf. pp. 120-121).

30. Com afirma WEISER, «Die Nachwahl des Mattias», 109: «Es besteht kein hinreichender Grund, die Historizität der Ersatzwahl des Mattias zu bestreiten.»

cristianisme, la de l'anunci a Israel, que és on el grup dels Dotze tenia una funció específica.

6. *L'Evangeli de Joan*

L'Evangeli de Joan es refereix poques vegades de forma explícita als Dotze. De fet, les citacions es poden reduir a dues: el diàleg entre Jesús i els seus deixebles després de la multiplicació dels pans (Jn 6,67-71), i l'aparició de Jesús Ressuscitat als deixebles, on es parla de Tomàs com «un dels Dotze» (20,24).

El primer text és interessant perquè confirma des d'una nova perspectiva alguns elements que ja es trobaven en els evangelis sinòptics. D'una banda, els Dotze apareixen com un grup particular de deixebles; en efecte, després de constatar que «molts dels seus deixebles es van fer enrere i ja no anaven més amb ell» (Jn 6,66), l'evangelista mostra Jesús adreçant-se als Dotze per confirmar la fidelitat del grup. També es recorda aquí que els Dotze havien estat elegits per Jesús (6,70). Finalment, la pertinença de Judes Iscariot al grup és indicada amb la fórmula «un dels Dotze» (7,71), tan freqüent en els sinòptics per a referir-se al qui va lliurar Jesús.

L'esment indirecte dels Dotze en el relat de les aparicions als deixebles també resulta significatiu. L'evangelista, per tal d'identificar Tomàs, el presenta com «un dels Dotze» (Jn 20,24). El text és comparable en un cert sentit a 1Co 15,5; com en aquell cas, es tracta d'una referència a les aparicions de Crist ressuscitat, i també aquí hom esmenta els Dotze en una situació en què l'actuació de Judes havia provocat la reducció del grup a onze persones. És un altre testimoniatge de com la tradició que vinculava les aparicions del Ressuscitat amb els Dotze era antiga i alhora havia perdurat al llarg del temps.

7. *Conclusió: algunes hipòtesis sobre l'itinerari històric dels Dotze*

Després del ràpid repàs anterior dels diversos textos del Nou Testament que es refereixen als Dotze, és possible de suggerir algunes pistes sobre la probable evolució històrica del grup en els primers temps del cristianisme. Jesús, que se sentia enviat a anunciar al poble d'Israel la intervenció definitiva de Déu en la història, havia escollit alguns dels seus deixebles com a símbol de les dotze tribus restaurades i reunificades. Ja durant el temps de la seva pròpia activitat, havia enviat els Dotze com a col·laboradors i continuadors de la seva missió envers Israel. Judes, un dels Dotze, va tenir una participació activa i decisiva en els esdeveniments que van portar Jesús a la mort. Tanmateix, immediatament després de la mort de Jesús, els altres membres dels Dotze van tenir la convicció que Jesús ressuscitat se'ls havia aparegut com a grup i els havia refermat en la seva missió envers Israel. Empesos per aquesta experiència,

decideixen de reconstruir el grup i s'instal·len a Jerusalem,³¹ on duen a terme una predicació centrada en la mort i la resurrecció de Jesús i adreçada exclusivament als jueus. Gràcies al testimoniatge dels Dotze, es forma a Jerusalem la primera comunitat cristiana.

La dedicació preferencial a la predicació fa que els Dotze siguin anomenats «apòstols», si bé aquest terme és aplicat també a altres persones que han experimentat igualment alguna mena d'encontre amb Crist ressuscitat i se senten enviats per ell a fer-lo conèixer; dos casos emblemàtics són Jaume, el germà del Senyor, i més tard (i amb més polèmiques) Pau. Els Dotze limiten la seva activitat missionera a Israel, amb l'esperança que el seu poble acceptarà majoritàriament i oficialment la fe en Jesús com a Messies. No sembla que en una primera etapa es plantegin la perspectiva d'una missió universal, si bé segurament no l'exclouen per a més endavant, en continuïtat amb l'actitud que havia adoptat Jesús mateix.³²

La resposta dels jueus és més lenta i més negativa del que els Dotze esperaven. Les autoritats de Jerusalem rebutgen l'anunci cristià, i aviat comencen a perseguir personatges representatius de la comunitat, sobretot els de llengua grega, que accentuen la novetat cristiana i es mostren més crítics amb les institucions jueves. Quan la persecució esdevé realment violenta, aquests darrers fugen de Jerusalem i en la seva dispersió comencen a anunciar Jesús també als no jueus. Els Dotze, que continuen a la capital, constaten amb sorpresa aquesta difusió del cristianisme entre els pagans. Malgrat les seves reticències inicials, finalment accepten la plena integració dels no jueus en la comunitat cristiana.

De manera força ràpida, les comunitats cristianes s'omplen de persones d'origen pagà, al mateix temps que es consolida el rebuig oficial i majoritari del judaisme envers el cristianisme. El procés no es desenvolupa com els Dotze l'havien imaginat. Segurament, a partir de l'ensenyament i la praxi de Jesús, i a partir de la relectura de l'Antic Testament, havien esperat una acceptació plena per part d'Israel de l'anunci cristià, com a fonament d'una expansió universal de la fe en el Déu d'Israel i en Jesús com a Messies. Precisament la funció del grup estava directament vinculada amb la primera etapa d'aquest procés.

31. La relació dels deixebles amb Galilea i amb Jerusalem immediatament després de la mort de Jesús no és fàcil de reconstruir, però és probable que la primera comunitat cristiana comencés a Jerusalem. Segons J. P. Meier, «It is in Jerusalem that the Twelve apparently gave corporate witness to Jesus» (*A Marginal Jew*, III, 158). Recentment, J. Gnilka proposa aquest recorregut: «Cefas y los Doce vieron al Señor en Galilea. Santiago y todos los apóstoles lo vieron en Jerusalén. No ya en Galilea, sino en Jerusalén fue donde los Doce comenzaron a actuar, a predicar y —si así se quiere— a actuar apostólicamente» (*Pedro y Roma*, 71; cf. 65).

32. Un plantejament que, d'altra banda, se situava en plena sintonia amb la tradició profètica de l'Antic Testament, que parlava del pelegrinatge de les nacions cap a Jerusalem i alimentava l'esperança d'una integració de tots els pobles al poble de Déu restaurat (cf. Is 2,2-5; 60,1-11, etc.)

El fet que Israel semblés rebutjar el paper que li corresponia en aquesta etapa definitiva de la revelació de Déu va provocar inevitablement una reflexió profunda entre els primers cristians. En el Nou Testament es poden resseguir els diversos i variats intents de resposta al problema alhora pràctic i teològic que plantejava l'aparent fracàs del pla diví. Així, per exemple, Pau manté la convicció que l'evangeli és per a tothom, «primer els jueus, i després els dels altres pobles» (Rm 1,16), i que no hi ha hagut un trencament total entre Déu i Israel, primer de tot perquè roman «una resta d'escollits» (11,5) que han cregut en el Crist i, més encara, perquè a la fi «tot Israel serà salvat» (11,26). Lluc, en una línia relativament semblant, creu que malgrat les aparences el pla de Déu s'ha realitzat plenament: tal com estava previst, l'anunci definitiu ha començat pels jueus, concretament a Jerusalem, des d'on progressivament, i sota l'impuls i el guiatge de l'Esperit Sant, s'ha anat estenent als altres pobles, fins a arribar «a l'extrem de la terra» (Ac 1,8). Mateu, per la seva banda, entén els esdeveniments com una continuació del tancament tradicional d'Israel als enviats de Déu i sembla insinuar una substitució d'Israel com a poble de Déu per «un altre poble» (Mt 21,43), que en realitat s'identifica amb «totes les nacions» (28,19).

Més enllà, o abans, d'aquests intents d'explicació teològica, el fet que no hi hagi almenys una visualització clara de la funció central d'Israel en la nova etapa fa que també la funció dels Dotze com a representants del poble de les dotze tribus entri en crisi. Històricament, el grup perd el seu simbolisme a mesura que les comunitats esdevenen majoritàriament paganocristianes sense que s'hagi produït abans una conversió massiva des del judaisme. Els qui queden del grup dels Dotze, que eren de fet apòstols dels seus compatriotes jueus, continuen el seu testimoniatge fora de Palestina, i potser s'afegeixen de mica en mica a l'activitat apostòlica dels qui abans que ells s'havien adreçat als no jueus. El record de l'existència del grup i del seu sentit original no podia desaparèixer, però aquesta evolució posterior fa que siguin vistos sobretot com a apòstols. D'altra banda, el seu origen i el temps que havien acompanyat Jesús els qualifiquen especialment com a deixebles. Tots aquests elements, combinats en graus diversos, són aprofitats pels evangelistes al servei del projecte literari i pastoral de cadascun d'ells.

Agustí BORRELL

Diagonal, 424

E – 08037 BARCELONA

E-mail: aborrell@carmel-cat.org

Summary

Jesus had gathered the group of the Twelve as a symbol and beginning of the renewed and restored Israel. After the death of Jesus and of the reconstruction of the group due to the void left by Judas, they remained in Jerusalem and limited their missionary activity to Israel. Their hope is that their people will accept the faith in Jesus as Messiah, without yet conceiving of a universal mission. However, they soon realise with surprise the official rejection of the majority of Israel as well as the progressive increase of converts of pagan origin. The fact that there is not a clear visualisation of the central function of Israel in the new era also causes the function of the Twelve, as representatives of the people of the twelve tribes, to enter into crisis. The group loses its symbolism and those remaining of the Twelve continue their witnessing outside of Palestine, joining the apostolic activity of those who before themselves had ministered to the non-Jews. The memory of the existence of the group and of its original meaning does not completely disappear, but its later evolution causes them to be valued especially as Apostles and as disciples of Jesus.